

MONETARIZM NAZARIYASI

*Baxitchanov Amirbek – student,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti*
*Abdulahobov Shaxzod Xolmo'min o'g'li – assistent,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada monetarizm nazariyasining kelib chiqishi, asosiy vakillari, markaziy tushunchalari va taklif etilgan iqtisodiy modellari batafsil yoritilgan. Maqolada pul massasi tushunchasi, uning iqtisodiyotga ta'siri, davlat tomonidan pul siyosati yuritish masalalari muhokama qilinadi. Umumiy holatda, maqola monetarizm nazariyasining nazariy va amaliy jihatlari, shuningdek iqtisodiyotni boshqarishda pul siyosatining roli haqida mukammal tasavvur beradi.

Kalit so'zlari: Monetarizm, Milton Fridmen, pul massasi, pul siyosati, Markaziy bank, inflyatsiya, iqtisodiy modellar, Putli nominal daromadlar modeli, Rasional kutishlar nazariyasi, iqtisodiy o'sish, foiz stavkalari.

Monetarizm nazariyasi XX asrning 60-yillarida paydo bo'lgan iqtisodiy fikrlar oqimi bo'lib, uning asosiy g'oyalari pul muomalasi va moliya siyosatining iqtisodiyotdagi rolini markazlashtirishga qaratilgandi. Monetarist iqtisodchilar nafaqat pul bilan bog'liq jarayonlarni, balki umumiy iqtisodiy faollikning barcha jihatlarini o'rgandilar. Shu bilan birga, bu nazariya iqtisodiyotni tartibga solishda davlatning rol o'ynamasligini ta'kidladi va erkin bozor tamoyillariga asoslangan yondashuvlarni ilgari surdi.

Monetarizm nazariyasining ildizlari ancha oldinlarga borib taqaladi. Ushbu g'oyalarning ilk ko'rinishlari klassik iqtisodchi olimlar, jumladan, Devid Rium, Jan-Batist Se va boshqalarning asarlarida uchraydi. Ular pul muomalasining iqtisodiyotga ta'sirini o'rgandilar va pulning miqdoriy nazariyasi asoslarini yaratdilar. Ushbu nazariyaga ko'ra, pul massasining o'zgarishi iste'mol narxlarini va iqtisodiy faollikka ta'sir ko'rsatadi.

Biroq, monetarizm nazariyasining haqiqiy asoschisi bo'lgan kishi - bu mashhur amerikalik iqtisodchi olim Milton Fridmendir. U o'zining "Kapitalizm va erkinlik" nomli asarida monetarist g'oyalarni yanada rivojlantirdi va pul muomalasi bilan bog'liq jarayonlarning iqtisodiyotdagi markaziy rolini yana bir bor tasdiqlab berdi.

Milton Fridmen pul massasining o'sish sur'atlarini aniqlashtirishda markaziy banklar muhim rol o'ynashi kerakligini ta'kidladi. Shuningdek, u pul massasining haddan tashqari ko'payishi inflyatsiyaga olib kelishi, aksincha uning kamayishi esa retsessiyaga sabab bo'lishini isbotladi. Shundan kelib chiqib, monetaristlar pul siyosatini erkin bozor tamoyillariga asoslangan holda yuritishni tavsiya etdilar.

Fridmen va uning tarafdorlari Chikago universitetida faoliyat olib borgan bo'lib, ular "Chikago maktabi" nomi bilan tanilgan edi. Ushbu maktab vakillari chuqur tadqiqotlar olib borib, pul muomalasi va moliya siyosatining iqtisodiyotga ko'rsatadigan ta'sirlarini empirik jihatdan o'rgandilar. Ular tomonidan ishlab chiqilgan matematik modellar pul siyosatining samarali vositasi sifatida qabul qilindi.

Shunday qilib, monetarizm nazariyasi murakkab va uzoq davom etgan ilmiy izlanishlar natijasida paydo bo'ldi. Uning asosiy vakillari klassik iqtisodchi olimlar hamda zamonaviy monetaristlar, xususan Milton Fridmen va Chikago maktabi vakillarining g'oyalari bo'ldi. Ularning ishlari butun dunyodagi ko'plab davlatlar tomonidan pul siyosatini yuritishda muhim manba vazifasini o'tadi.

Monetarizm nazariyasining markazida pul massasi tushunchasi yotadi. Ushbu tushuncha ostida muomalaga jalb etilgan naqd pul, bank hisobvaraqlari, qimmatli qog'ozlar va boshqa moliyaviy aktivlardagi mablag'lar yig'indisi nazarda tutiladi. Pul massasi miqdori va tarkibi butun iqtisodiyotning sog'lom ishlashida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Monetaristlarning fikricha, pul massasi miqdorining o'zgarishi bevosita tovar va xizmatlar narxlariga, ishlab chiqarish hajmiga va bandlik darajasiga ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham monetaristlar mamlakatdagi pul massasi miqdorini nazorat qilish va uni maqbul darajada ushlab turishni tavsiya qiladilar.

Pul massasining miqdori tobora ko'payib borishi inflyatsiya sur'atlarining oshishiga sabab bo'ladi. Chunki aylanishdagi pul miqdorining ko'payishi tovar va xizmatlar uchun talab ortishiga olib keladi. Natijada, narxlar ham oshadi. Aksincha, pul massasining qisqarishi deflyatsiya hodisasining sodir bo'lishiga olib kelishi mumkin, bu esa ishlab chiqarishning pasayishiga va iqtisodiy inqirozga sabab bo'ladi.

Shu bois, pul muomalasini muvozanatda saqlash juda muhim ahamiyatga ega. Buning uchun markaziy banklar muayyan pul siyosati usullaridan foydalanadi: foiz stavkalarini o'zgartirish, qimmatli qog'ozlarni savdo qilish va majburiy zaxiralarni o'zgartirish kabi. Monetaristlar mazkur usullardan foydalangan holda pul massasi miqdorini iqtisodiyotning ehtiyojlariga mos ravishda oshirish yoki kamaytirish orqali makroiqtisodiy barqarorlikka erishish mumkinligiga ishonadi.

Pul massasining miqdorini to'g'ri boshqarish uchun uning tarkibini ham atroflicha o'rganish muhim hisoblanadi. Monetaristlar tomonidan taklif etilgan modellar turli pul ko'rsatkichlari o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashga qaratilgan. Misol uchun, Milton Fridmen pulni funktsional jihatdan ikki qismga ajratgan: muomalaga jalb etilgan pul va zahira mablag'lari.

Boshqa monetaristlar esa, pulni likvid (tez aylanuvchi) va nolikvid (sekin aylanuvchi) turlarga ajratadilar. Bunday tafsilotlar pul massasining aylanish tezligini va iqtisodiyotga ta'sirini aniqroq baholash imkonini beradi. Shu sababli, pul muomalasi jarayonlarini atroflicha tahlil qilish juda muhim hisoblanadi.

Pul massasi miqdori va uni boshqarish usullari monetarizm nazariyasining markaziy tushunchalaridan biri bo'lib, iqtisodiyotdagi barcha jarayonlar uchun muhim rol o'ynaydi. Shu bois, bu mavzuga alohida e'tibor qaratish va uni har tomonlama o'rganish talab etiladi.

Monetarizm nazariyasi davlatning iqtisodiyotga aralashuvi va tartibga solish faoliyatiga nisbatan jiddiy e'tirozlarni o'rta tashlaydi. Biroq, shu bilan birga, monetaristlar davlat tomonidan pul siyosatini olib borishning muhim ahamiyatini tan oladilar. Negaki, pul muomalasi jarayonlarini boshqarmasdan turib, makroiqtisodiy barqarorlikka erishib bo'lmaydi.

Davlat tomonidan pul siyosati asosan Markaziy bank orqali amalga oshiriladi. Markaziy banklar mamlakat moliya tizimining kaliti hisoblanadi va uning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Pul muomalasini tartibga solish va nazorat qilish
2. Tijorat banklariga zaxira sifatida xizmat qilish
3. Milliy valyutaning barqarorligini ta'minlash
4. Moliyaviy bozorlarning samarali ishlashini qo'llab-quvvatlash

Monetaristlar Markaziy bankka pul siyosatini yuritishda katta erkinlik berishni tavsiya qiladilar. Ular Markaziy bankning davlat tomonidan siyosiy bosim o'tkazishdan xoli bo'lishini talab qiladilar. Negaki, pul siyosati siyosiy manfaatlardan ko'ra iqtisodiy maqsadlarga xizmat qilishi kerak.

Monetaristlarning fikricha, Markaziy bank tomonidan amalga oshiriladigan asosiy chora - bu pul massasi miqdorini nazorat qilish va uni ma'lum sur'atlarda o'sishini ta'minlashdir. Buning uchun Markaziy bank foiz stavkalarini o'zgartirish, qimmatli qog'ozlarni sotib olish yoki sotish hamda majburiy zaxira normalarini qo'llash kabi turli vositalardan foydalanadi

Misol uchun, pul massasini ko'paytirish uchun Markaziy bank foiz stavkalarini pasaytiradi, bu esa tijorat banklariga arzon kreditlar olish imkonini beradi. Natijada, kredit resurslari ko'payadi va pul muomalasi sur'atlashadi. Aksincha, inflyatsiyani kamaytirish uchun foiz stavkalari oshiriladi, bu esa kreditlar qimmatlanishiga va pul massasi kamayishiga olib keladi.

Shuningdek, Markaziy bank davlat obligatsiyalarini sotib olish yoki sotish yo'li bilan ham likvidlikni tartibga solishi mumkin. Monetaristlar Markaziy bankdan pul massasining barqaror o'sishini va inflyatsiyaning past darajada ushlab turilishini talab qiladilar.

Davlat tomonidan pul siyosatini yuritishdagi asosiy muammo bu jarayonga siyosiy manfaatlarining aralashuvidir. Ko'pincha, davlatlar saylov oldidan inflyatsiyani qo'zg'atish yo'li bilan iqtisodiyotni sun'iy ravishda qizitishga urinadilar. Bu esa bozorni isahotga tushirib qo'yadi va keyinchalik moliyaviy inqirozlarga sabab bo'ladi.

Shuning uchun monetaristlar erkin bozor tamoyillari asosida ishlayotgan Markaziy bank va davlatning iqtisodiyotga minimum aralashuvini tavsiya qiladilar. Faqatgina shunday vaziyatdagina pul siyosati o'z samarali natijalari bera oladi.

Monetarizm nazariyasida davlat tomonidan pul siyosatini yuritish muhim rol o'ynaydi. Lekin bu jarayon Markaziy bank erkinligini ta'minlab, siyosiy manfaatlardan xoli bo'lishi lozim. Shundagina pul muomalasi barqaror bo'ladi va iqtisodiy o'sish ta'minlanadi.

Monetarizm nazariyasi nafaqat nazariy jihatdan balki amaliy tomondan ham juda boy manbadir. Monetaristlar o'zlarining g'oyalarini asoslash va isbotlash uchun turli xil iqtisodiy modellarni ishlab chiqqanlar. Ushbu modellar iqtisodiyotdagi pul oqimlari, pul massasi va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqliklarni aks ettiradi.

Monetaristlarning eng mashhur modeli Milton Fridmen tomonidan 1956-yilda taklif etilgan "Putli nominal daromadlar modeli" hisoblanadi. Ushbu modelda Fridmen iqtisodiy o'sish sur'atlari bilan pul massasining o'zgarish sur'atlari o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga harakat qilgan. Uning fikricha, pul massasining o'sishi nominal daromadlarning ham oshishiga olib keladi.

Fridmen formulasiga ko'ra, (nominal daromad = pul massasi * pul aylanish tezligi). Bu yerda pul aylanish tezligi deyilganda, bir davrda naqd pulning aylanish davriyligi nazarda tutiladi. Model pul muomalasi bilan iqtisodiy faollik o'rtasidagi chambarchas bog'liqlikni ko'rsatadi.

Monetaristlarning yana bir ko'p o'rgangan modeli bu "Inflyatsiyaning miqdoriy nazariyasi" hisoblanadi. Ushbu nazariya pulning narxlarga ta'sirini baholaydi. Unga ko'ra, narxlar darajasining o'zgarishi bevosita pulning taklifiga bog'liq. Model quyidagi tenglamaga asoslanadi:

$(M*V=P*Y)$, bu yerda:

M - pul massasi

V - pul aylanish tezligi

P - narxlar darajasi

Y - iqtisodiyot hajmi

Ushbu modeldan ko'rinib turibdiki, pul massasi (M) ning ko'payishi narxlar darajasining (P) oshishiga olib keladi. Shu sababli monetaristlar inflyatsiya bilan kurashishda pul massasini qat'iy nazorat qilishni tavsiya qiladilar.

Milton Fridmenning shogirdi Robert Lukas tomonidan ishlab chiqilgan "Rasional kutishlar nazariyasi" ham monetarizm uchun muhim ahamiyatga ega model hisoblanadi. Ushbu nazariya iqtisodiy sub'yektlarning kelajakdagi iqtisodiy jarayonlar to'g'risida rasional qarorlar qabul qilishini o'rganadi. Lukas fikricha, iqtisodiy sub'yektlar pul siyosatidagi o'zgarishlarni oldindan ko'ra oladilar va shunga mos ravishda o'z xatti-harakatlarini belgilaydilar. Shu bois davlat pul siyosati samarasiz bo'lib qoladi.

Bundan tashqari, monetaristlar pozitsion modellarni ham taklif etganlar. Ushbu modellar iqtisodiyotning turli holatlarini va uning pul muomalasi bilan bog'liq muammolarini tahlil qilishga xizmat qiladi. Xususan, IS-LM modeli ish bilan bandlik va foiz stavkalarini nazorat qilishga yordam beradi.

Umumiy holda, monetaristlar tomonidan taklif etilgan modellarda iqtisodiy jarayonlar pul muomalasi bilan chambarchas bog'liq holda o'rganiladi. Pul massasi miqdori, uning aylanish tezligi, inflyatsiya, foiz stavkalari va boshqa ko'rsatkichlar o'zaro bog'liq tarzda tahlil qilinadi. Bu monetaristlarga iqtisodiyotni boshqarishda samarali pul siyosatini amalga oshirish uchun muhim amaliy vositalar beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA INTERNET MANBAALARI

1. Monetarizm va Keynschilik nazariyasi, hozirgi kunda ularning amaliy ahamiyati, F.B.Normamatov, INTERONCONF, 2022.
2. Monetar siyosatini takomillashtirish, R.T.Shomurodov, Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar №1, 2016.
3. Основы монетаризма, Милтон Фридмен, Москва “ТЕИС”, 2002.
4. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Possibilities of Increasing the Activity of Banks in the Securities Market, Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP), Volume 02 Issue: 03/2023 ISSN: 2751-7551 (159-162)
5. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Analysis of Existing Management Mechanisms and Assessment Methods of The Bank's General Financial Risk, Journal of Intellectual Property and Human Rights, Volume:02 Issue: 05/ May-2023, ISSN:2720-6882 (227-231)
6. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Improverment of Investment Activities in the Service Sector, Journal of Innovative Studies of Engineering Science (JISES), Volume:02 Issue:03/2023 (53-58)
7. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Factors Causing Credit Risks in Commercial Banks and Their Assessment, Journal of Intellectual Property and Human, Volume:02 Issue:05/May-2023 ISSN:2720-6882 (221-226)
8. Sharipova N. D., Asadova S. D. THE ROLE OF BANKS IN THE MODERN MONETARY SYSTEM //Procedia of Theoretical and Applied Sciences. – 2023. – Т. 6. – С. 55-62.
9. Шарипова Н.Д., Чориев Я.А. СТРАХОВАНИЕ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ //International Journal of Advanced Research in Education, Technology and Management. -2023- Т.2. - С. 92-99.

10. Sharipova N. D., Jurayev I. S. THEORETICAL FOUNDATIONS OF MONETARY POLICY// INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATIONS IN ENGINEERING RESEARCH AND TECHNOLOGY. – 2023. -Т. 10. -С. 171-173.
11. Sharipova N. D., Aliboyev L.Sh. THE IMPORTANCE OF ANTI-INFLATIONARY POLICY AND INFLATION TRADING IN UZBEKISTAN// INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY JOURNAL FOR RESEARCH & DEVELOPMENT. -2023. -Т. 10. -С. 92-94.
12. Tursunov, F. M. (2023). TIJORAT BANKLARIDA MASOFAVIY BANK XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH AHAMIYATI. SCHOLAR, 1(30), 75–81.
13. Tursunov Faridun Mustafoevich. (2023). OPPORTUNITIES FOR REMOTE BANKING SERVICES TO GROW IN REPUBLIC OF UZBEKISTAN’S COMMERCIAL BANKS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(11), 4–7.
14. Каримова А.М., Махсудов О.Ш. Assessment of the Current State of the Market and Procedure For Lending to Subjects of Tourism Services of the Republic of Uzbekistan / Яшил иқтисодиёт ва тараққиёт журнали, 2023-йил, октябрь, 10-сон, 79-83.
15. Ниязов З. Д., Махсудов О.Ш. Investment attractiveness of the enterprise, as well as factors influencing its development in the economy of Uzbekistan./ Иқтисодиёт, молия ва инновациялар халқаро илмий журнали, декабрь 29, 2023 1(4) сон, 47-55
16. Каримова А.М., Ниязов З. Д. Махсудов О.Ш. Кредитная поддержка инновационного развития / SCHOLAR 1(32) сон, ноябрь 2023, 171-179.
17. www.wikipedia.org - Ensiklopedia.